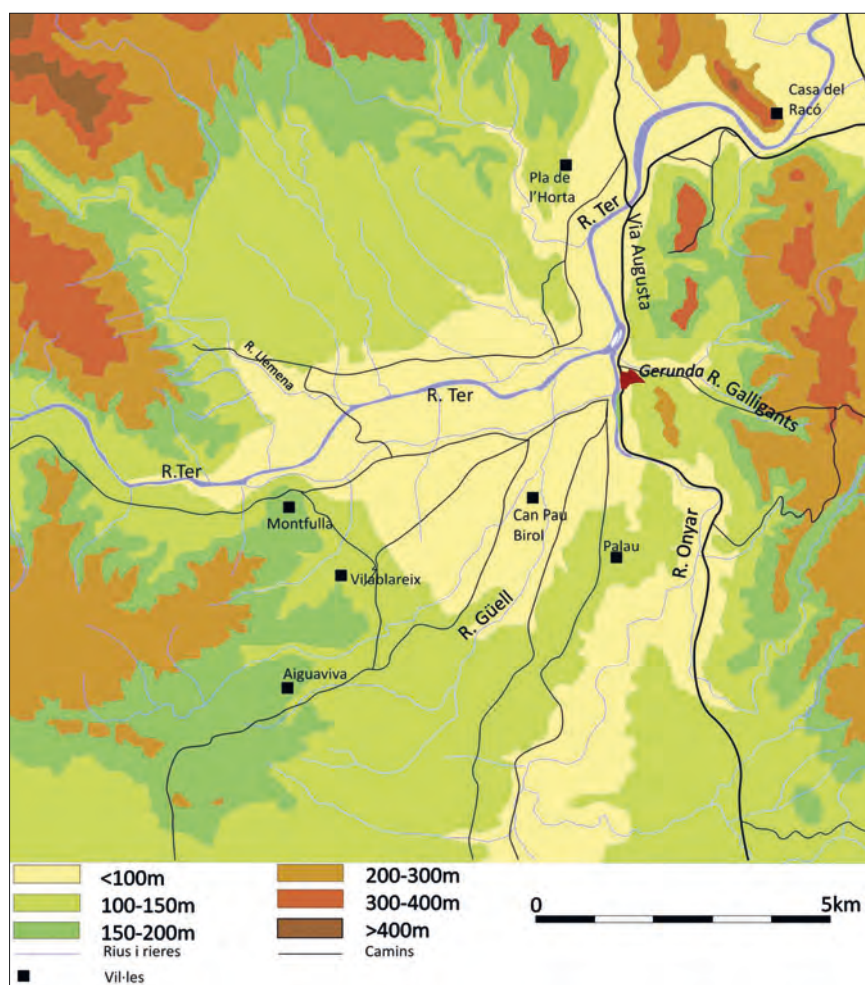

El territori de Girona: més enllà de la ciutat estricta

Una *ciuitas* era una entitat jurídica complexa que incloïa una *urbs* (nucli urbà amb límits sagrats), un *territorium* (espai administrat) i un *suburbium* (espai al voltant de l'*urbs*). Al segle II aC, la plana de Girona estava dominada per *oppida* ibèrics. A mitjan segle I aC, els *oppida* van ser abandonats, i es va fundar la *ciuitas* de Gerunda, que va transformar el paisatge de l'entorn amb noves parcel·lacions i l'aparició de les vil·les romanes. Els camins que sortien de l'*urbs* estaven flanquejats per necròpolis i l'entorn de la ciutat es va omplir d'edificis residencials i industrials. La transformació territorial, social i econòmica va quedar establerta en les dècades següents a la fundació de Gerunda.

Text > ANA COSTA i LLUÍS PALAHÍ (Universitat de Girona)

Una *ciuitas* romana és molt més que una ciutat tal com l'entendem avui dia. És una entitat complexa en l'àmbit jurídic que habitualment preveu una *urbs*, un nucli urbà definit per uns límits sagrats, el *pomerium*, i un *territorium*, un espai que explota i administra. A aquests hi podríem afegir un tercer element, el *suburbium*, una anella teòrica situada entorn de l'*urbs*, en la qual les activitats que es desenvolupen representen una extensió de la vida urbana, però sense algunes de les limitacions que allà s'hi poden trobar, com la manca d'espai per bastir grans cases o edificis d'espectacles, o les limitacions religioses que afecten l'interior del *pomerium*, com la prohibició d'enterrar-hi. La creació d'una *ciuitas*, doncs, va molt més enllà de la construcció d'un nucli urbà i reconfigura tot el territori del seu entorn.

>> La majoria de les vil·les suburbanes dels voltants de Gerunda eren a la plana, per evitar les zones més baixes i inundables. Aprofitaven els primers desnivells del terreny per obtenir protecció i també per als avantatges escenogràfics, per fer més visible l'edifici des dels camins de l'entorn.

(Imatge: UNIVERSITAT DE GIRONA)

>> Restituïció de la ciutat de Gerunda, amb les àrees destinades a cementiri a prop de les entrades de la ciutat. (Imatge: JORDI SAGRERA)

Si un viatger hagués recorregut la plana de Girona i el territori que l'envolta a finals del segle II ANE i hi hagués tornat unes dècades després, s'hauria trobat un territori completament transformat.

Al segle II ANE hauria pogut apreciar un paisatge dominat per uns quants poblats fortificats ibèrics (*oppida*) disposats en punts elevats d'un especial valor estratègic, que controlaven els camins que travessaven la zona. El camí més important, i en el qual conflueixen la majoria de les altres vies, era el vell camí d'Hèracles (posteriorment, Via Augusta) que travessava de nord a sud el territori. Certament, alguns dels poblats ja feia gairebé un segle que estaven abandonats, mentre que d'altres es mantien dempeus i en plena activitat.

El més important d'aquests poblats era el que els arqueòlegs anomenem *Kerunta* (a la muntanya de Sant Julià de Ramis). El viatger avisat hauria comprovat, però, que quelcom estava canviant. Al costat de poblats actius com el

de Kerunta o de Can Cendra (Bescanó), n'hauria vist d'altres ja abandonats, com el del Puig d'en Carrerica (Canet d'Adri) o el Puig d'en Rovira (Quart).

Cultius i poques granges

Al seu voltant, a les zones de plana, passejaria entre petites explotacions agrícoles que conreaven el territori, i, aquí i allà, grans camps de sitges —com el bosc del Congost (Sant Julià de Ramis) o el camp de l'Abadia (Aiguaviva)—, on es guardaven les collites. Les poques granges conegudes d'aquella època presenten unes tècniques constructives molt similars. Els murs són bastits amb uns sòcols de pedra lligada amb fang i uns alçats de tova, els paviments són de terra piconada i les cobertes, habitualment vegetals (palla, bruc...).

Si el viatger tornés a visitar les nostres contrades unes dècades després, a mitjan segle I ANE, es trobaria amb un paisatge en plena transformació. Per començar, vingués pel camí que vingués cap a la plana de Girona, podria

apreciar com els vells *oppida* ibèrics estaven completament abandonats.

Si arribés pel nord, resseguint el camí d'Hèracles, es trobaria amb el gran poblat de Sant Julià de Ramis gairebé desert. Solament a l'extrem occidental d'aquest, aprofitant parcialment les velles muralles, s'hi alçava una torre de guaita que heretà el paper de control sobre el territori que fins aleshores exercia el mateix poblat. A l'extrem contrari de la plataforma superior del turó s'hi havia construït un temple d'estil itàlic, mostra simbòlica del poder de Roma i de l'assimilació política i religiosa del territori.

Baixant cap a la plana, el nostre viatger es trobaria amb un espai agrícola molt canviat, especialment pel que fa a la forma i l'organització de les explotacions. La fundació de la nova *ciuitas* de *Gerunda* implica una reestructuració del territori, amb una parcel·lació i una repartició de terres que afecta també els boscos, rius, turons...

Certament, encara es trobaria algun establiment agrícola que seguia el

model de les velles granges ibèriques. Així, a les proximitats del vell poblat de Sant Julià de Ramis, podria passar per la Casa del Racó, un petit centre agrícola i ramader que devia ser propietat d'algun dels habitants del poblat, ara traslladats a la nova ciutat de Gerunda. Tot i recordar alguna granja típicament ibèrica, ja presentava algunes novetats fruit de més d'un segle de contactes amb el món romà i, de fet, ben aviat s'acabaria convertint en un autèntic establiment de característiques plenament romanes, tot i que mai no adquiriria els nivells de comoditat i luxe que tindrien altres establiments propers. No és un cas únic. Entorn del Puig d'en Rovira (Quart) trobaria una estructura similar: una granja situada a prop d'un vell *oppidum* que acabaria reconvertida en una petita vil·la.

Estructura itàlica

I és que aquestes terres són administrades amb un sistema d'explotació nou, del qual les *villae* són la mostra més senyera. Les construïdes en aquests moments inicials presenten encara estructures senzilles, en certa manera mixtes. Utilitzen els materials de construcció que tenen més a l'abast, similars als de les velles granges ibèriques (murs amb sòcols de pedra i alçats de tova, sòls de terra piconada), i hi introdueixen elements com els sostres de *tegulae* i els arrebossats estucats als murs. El gran canvi, però, està en la seva concepció i estructura, plenament itàlica, en la qual l'edifici es dota de patis i espais residencials d'una certa envergadura. Algunes s'estructuren entorn d'un atri —un petit pati porticat, amb un espai central descobert en el qual s'emplaça una bassa central (*impluvium*) que recull l'aigua de pluja—, una estructura característica de les cases (*domus*) itàliques.

Caldrà esperar el canvi d'era, durant el principat d'August, en què, tot seguint l'impuls del gran procés mo-

numentalitzador que afecta les ciutats, el luxe arriba també a les propietats privades i a aquestes vil·les. El morter substituirà el fang en els murs; el mosaic, el sòl de terra; mentre riques pintures ornaran les parets i es multiplicaran els espais, amb grans menjadors (*triclinia*), pòrtics i grans jardins dotats de fonts i altres elements ornamentals.

Les vil·les disposades a l'entorn més proper a l'urbs presenten algunes peculiaritats. Pertanyen majoritàriament a les elits locals, que, tot cercant més espai i comoditats, prefereixen viure a l'exterior de les muralles, en propietats sempre disposades a una distància que els permeti anar i venir còmodament de la ciutat, on desenvolupen la seva vida política, social i econòmica.

Si el viatjant, tot seguint el camí, s'acostés al gual per on el camí travessa el riu Ter, veuria, contra els primers pendents d'un petit turó, un gran edifici, situat en una posició privilegiada, pensat per dominar l'entorn, per veure i per ser vist, ja que res agrada més a les elits que fer ostentació de la seva riquesa i poder. Es tracta de la vil·la del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter), l'exemple més ben conservat d'aquesta mena de vil·les a la plana gironina. Si hi entrés, li faria la sensació d'endinsar-se dins una *domus* urbana, ja que la part residencial de l'edifici presenta la forma d'una casa itàlica d'atri. Això sí, com a diferència, al costat hi trobaria una extensa zona industrial, mostra de la intensa explotació que forma part inherent de la vil·la. Si un fill o un net seu hi tornessin al cap de seixanta anys, no la reconeixerien, ja que la part residencial de l'edifici arribaria a quadruplicar la seva superfície, amb un grau de comoditats i luxes molt elevat.

No és aquesta l'única vil·la suburbana de la plana gironina. Si s'acostés a Gerunda des de qualsevol punt cardinal, trobaria altres assentaments d'aquest tipus (Vilablareix, Montfullà, Montilivi, Aiguaviva, Can Pau Birol).

El trasllat de les vil·les de la plana als primers turons servia a la seva necessitat d'expressió de poder, però també les protegia de les riudes

Alguns ja es bastiren en època republicana, mentre que d'altres es varen anar construint al llarg del segle següent.

El temor a les riudes

Els perills d'aiguats que afectaven la zona baixa de la plana gironina (on en època medieval es van formar el barri del Mercadal i l'eixample urbà) va fer que la majoria d'aquestes vil·les s'ubiquessin als extrems de la plana, tot cercant els primers pendents dels turons propers. Això servia a la seva necessitat d'expressió de poder, però també les protegia de les riudes.

Arribant a la nova ciutat, el viatger també es trobaria amb una novetat. La legislació romana prohibia enterar dins el *pomerium* sagrat de l'urbs, en una concepció que separava clarament el món dels vius del dels morts. Per això, l'entorn dels camins d'accés a la mateixa es van anar convertint en necròpolis. Algunes de les tombes arribarien a ser de molt luxe, amb mausoleus dotats d'escultures i inscripcions que glossaven les virtuts del difunt.

En algunes ciutats romanes, la zona més propera al nucli urbà s'aniria omplint d'edificis industrials, d'espectacles (circ, amfiteatre) o infraestructures com aqüeductes. Fins i tot en moltes i, arran del creixement demogràfic, es construirien autèntics barris. Curiosament en aquest espai la separació de morts i vius no regia d'una manera tan estricta i les cases i tombes convivien.

No sabem si el nostre viatger veuria res de tot això, ja que, de fet, l'arqueologia no ha permès documentar una expansió similar a la ciutat de Gerunda. Solament les necròpolis documentades tot resseguint la Via Augusta a les zones més properes a les portes de la ciutat mostren l'ocupació d'aquest espai suburbial.

Si estengués el seu viatge per l'*ager*, el territori que s'estén més enllà de

Si el viatjant, tot seguint el camí, s'acostés al gual per on el camí travessa el riu Ter, veuria, contra els primers pendents d'un petit turó, un gran edifici, situat en una posició privilegiada, pensat per dominar l'entorn, per veure i per ser vist

la plana gironina, trobaria esparses vil·les similars a les que se situaven al suburbi. Algunes podien tenir espais residencials més o menys luxosos, mentre que d'altres, més funcionals, prioritzaven les estructures productives. Tampoc no hi faltaven les noves agrupacions humanes en forma de *vici*, petits llogarrets que no acabarien de tenir estatut jurídic i que en realitat

formaven part de la mateixa *ciuitas* de Gerunda.

Al llarg dels sis segles d'història de la Gerunda romana, el territori canviaria d'una manera important, amb reformes als camins i a les vil·les, que s'anirien adaptant als gustos predominants a l'Imperi en cada època, però el gran canvi ja s'havia produït en les primeres dècades posteriors a la fun-

dació de la *ciuitas*, en què la reestructuració territorial, social, econòmica i, fins i tot, religiosa, va quedar establerta. Roma ja havia assimilat la societat local i marcava les pautes del desenvolupament posterior, sempre sota les seves premisses organitzatives i legals. I el nostre viatger seria conscient que el món que visitava havia canviat i que ja no hi havia tornada enrere possible.

>> Planta de la vil·la del Pla de l'Horta en època republicana (segle I ANE). (Imatge: UNIVERSITAT DE GIRONA)